

ISSN: 1308-2140

Volume 6/2 Spring 2011

Volume
6/2
Spring
2011

TURKISH STUDIES

International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic

TURKISH STUDIES

Halil Erdoğan CENGİZ Adına

KLÂSİK TÜRK EDEBİYATINDA MİZAH

Editors

Doç. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR

Sibel ÜST

Zehra YAZBAHAR

AFET (MUHTEREMOĞLU) ILGAZ'IN ROMANLARINDA KADIN SORUNALI
WOMEN'S PROBLEMATIC AT NOVELS BY AFET (MUHTEREMOĞLU) ILGAZ
1063-1082

Kaan YILMAZ

ORGAN ADLARININ NESNELERE AKTARILMASINDA
DİL-ZİHİN İLİŞKİSİ
THE RELATIONSHIP BETWEEN LANGUAGE-MIND IN ORGAN NAMES TRANSFER TO OBJECTS
1083-1092

Sefa YÜCE

TANZİMAT SONRASI ŞİİR ANLAYIŞI VE İSMAİL SAFÂ
POETRY AFTER TANZİMAT AND İSMAİL SAFÂ
1093-1104

TANITMA/REVIEW

Eyüp BACANLI - Tuğba BEYTULLAHOĞLU

TÜRKÇENİN SES BİLGİSİ
KARAAĞAÇ GÜNAY, TÜRKÇENİN SES BİLGİSİ, KESİT YAYINLARI, İSTANBUL 2010, 232s.,
ISBN:987-605-4117-56-7
1105-1110

Fatma Sabiha KUTLAR

AYNUR, HATİCE; NİYAZİOĞLU, ASLI. DER. (2011). *ÂŞİK ÇELEBİ VE ŞAİRLER TEZKİRESİ
ÜZERİNE YAZILAR*. İSTANBUL: KOÇ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI, 191 s.
1111-1114

Kadri H. YILMAZ

FİLİZ KILIÇ, KLÂSİK TÜRK EDEBİYATININ PEŞİNDEN,
GRAFİKER YAYINLARI, ANKARA 2011, 381 s.
1115-1118

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 6 /2 Spring 2011*

ORGAN ADLARININ NESNELERE AKTARILMASINDA DİL-ZİHİN İLİŞKİSİ

Kaan YILMAZ*

ÖZET

Zihindeki kavramların somut temsilcisi olan kelimeler, sözlüklerimizde alt alta sıralanmış anlamlarıyla yer alır. Bu sıralamada öncelik temel anlama verilirken, daha sonra kelimenin yan anlamları gelir. Bir kelimenin yeni yan anlamlar kazanarak kavram alanının genişleyebilmesi için bazı şartların oluşması gerekir. Mesela, insan ilk defa karşılaştığı veya icat ettiği bir nesneyi ya da o nesnenin bir parçasını isimlendirmek için zihnindeki kelime dağarcığına başvurabilir.

Bu yazıda icat edilen veya ilk defa karşılaşılan birtakım alet, edevat, araç, mekanik aksam ve eşyaların isimlendirilmesinde organ adlarından nasıl faydalandığı; bu isimlendirmelerde ne gibi özelliklerin etkili olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Organ adları, aktarma, anlam, Türkiye Türkçesi.

THE RELATIONSHIP BETWEEN LANGUAGE-MIND IN ORGAN NAMES TRANSFER TO OBJECTS

ABSTRACT

The words, which are the concrete representatives of the concepts, appear listed one under the other with their meanings in our dictionaries. The basic meanings are given priority in this LIST; secondly the connotations of the vocabulary appear. Some conditions are needed for a word to have connotations and widen its conceptual meaning. For example, one may want to choose the way of associating with a word existing in his/her vocabulary knowledge to put a name for an object or the part of an object which he/she comes across for the first time or discovers.

This study tries to show how organ names, which are considered to have undergone the least change in the language as a language component, are used in giving names to some paraphernalia, devices, mechanical parts and belongings which are come across for the first time or newly discovered. The study also tries to present what sort of qualities are effective in naming the objects.

Key Words: Organ Names, transfer, meaning, Turkish.

---

* Arş. Gör., Sakarya Ü. Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. El-mek: kaaninpostakutusu@gmail.com

Giriş

Herhangi bir nesnenin veya kavramın adı olarak tanımlanan ve “sözlük birimi” olarak da adlandırılan kelime ve kelime guruplarının anlamları, sözlüklerimizde belli bir sıra gözetilerek dizilmiştir. Bu sıralamada öncelik, kelimenin temel anlamına verilmiş, daha sonra kelimenin yan anlamları sıralanmıştır. Madde başı kelimelerin anlamlandırılmasıyla ilgili kural, TDK tarafından hazırlanmış olan Türkçe Sözlük’te şöyle açıklanmıştır:

“Maddelerin anlamlandırılmasında genellikle sözün en yaygın anlamına öncelik verilmiş; sonra mecazi anlam (mec.); daha sonra argo, alay, hakaret vb. anlamları yer almıştır. Ardından o sözün deyimleşmiş veya kalıplaşmış biçimleri anlamlarıyla, varsa örnekleriyle sıralanmış; atasözleri de bu bölüm içinde verilmiştir”¹.

Sözlükte yer alan madde başı kelimeler, dilin söz varlığını oluşturur, söz varlığı ise “Temel Sözvarlığı, Yabancı (alıntı) Sözcükler, Deyimler, Atasözleri, İlişki Sözleri, Kalıplaşmış Sözler, Terimler ve Çeviri Sözcükler”den oluşur². Türkçenin söz varlığından bu çalışmaya konu olan kısım, “Temel Sözvarlığı” içinde değerlendirilen ve nesnelere adlandırılmasında kullanılan organ adlarıdır.

Temel sözcükler bir yandan dillerin birbirinden farklılığını ispat eden unsurlar olarak inceleme konusu olurken bir yandan da diller arasındaki akrabalığı belirlemek için kullanılan önemli bir ölçüt olarak karşımıza çıkarlar.³

Aksan, çekirdek sözcükler, kalıt sözcükler ya da temel sözvarlığı olarak adlandırılan, her dilde kuşaktan kuşağa aktararak yaşayan, insan yaşamında birinci derecede önemli olan, insana ve çevresine ilişkin önemli kavramları yansıtan sözcüklerden bahseder: Başta baş, göz, kulak, el, ayak gibi organların adları olmak üzere, ana besin maddesi sayabileceğimiz su, buğday, et, balık gibi nesnelere insanın yakın ilişki içinde bulunduğu at, inek, koyun gibi hayvanlar, tarım hayvanları, tarım araçları, insanların en çok kullandıkları, somut eylem gösteren almak, vermek, yemek, içmek, gitmek, gelmek gibi sözcüklerle bir, iki, beş, on, yüz, bin gibi sayı adları bu sözcüklere örnek olarak gösterilebilir⁴.

Nesneleri adlandırmak için sözcükler yaratılır: Ya henüz adları olmadığı ya da taşıdıkları ad artık etkin bir biçimde işlevini yerine getirmediği için⁵. Türkçe için bu adlandırma yolunun iki farklı ancak aynı yöne giden hattan işlediği söylenebilir:

1. Nesneye karşılık gelen kavrama yakın olan başka bir kök veya gövde kelimedenden yeni bir kelime, dolayısıyla yeni bir anlam türetme.

2. Dilde mevcut olan kelimelerden herhangi birini, söz konusu kavramı karşılamak için de kullanma.

Çalışmamızı ilgilendiren ikinci anlamlandırma yolunda, anlamlandırılan nesneyi gösteren kelimenin tamlama seviyesinde kullanıldığı görülebilir. Örneğin, sözlükte “ağız boşluğunda, tatmaya, yutkunmaya, sesleri boğumlamaya yarayan etli, uzun, hareketli organ, tat alma organı” olarak açıklanan *dil* kelimesi, *kilit dili* tamlamasıyla yeni bir kullanım alanına kavuşur ve yeni bir anlam ile kavram alanını da genişletir.

¹ Türkçe Sözlük, TDK Yay., Ankara 2005, s. XIV

² Doğan Aksan, Türkçenin Sözvarlığı, Engin Yayınevi, Ankara, 1996, s. I

³ Bu bakımdan çalışmamıza da konu olan organ adlarını *ana, ara* ve *yan temel sözcükler* olarak ayırarak dillerin akrabalığı sorununa genel dilbilim açısından yeni bir yöntem teklifi getiren yazısı için bk. Gerhard Doerfer, “*Temel Sözcükler ve Altay Dilleri Sorunu*”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1980-1981, TDK Yay., Ankara 1983, s. 1-9.

⁴ Doğan Aksan, Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim, TDK Yay., Ankara, 2000, c. III, s. 17.

⁵ Pierre Guiraud, Anlambilim, Çev.: Berke Vardar, Multilingual, İstanbul, 1999, s. 47.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/2 Spring 2011

Burada “dilin, yeni bir nesneyi karşılamak için yeni bir kelime türetmek dururken, o nesneyi, sözcüğünde mevcut olan diğer kelimelerden biriyle karşılaması arasındaki tercih sebebi nedir ve bu tercihte hangi türden kelimelere müracaat edilmektedir?” sorusu dikkate değerdir.

Cevap olarak, adlandırma esnasında *kolay yolu seçmeyi* ve adlandırılacak nesnenin başka bir nesneye benzetilmesiyle ilgili zihinde oluşan *hızlı çağrışımlar* gösterilebilir. Örneğin, “klarnetin ağzı” tamlamasında klarnetin *ağz* kelimesiyle adlandırılan kısmı için *üflengeç* kelimesinin türetilmemiş olması, hem o parçanın insan ağzıyla biçim ve işlev olarak hızlı çağrışımla bağdaştırılması hem de bu bağdaştırmayla gerçekleşecek adlandırma yolunun kolay olması şeklinde izah edilebilir. Üçok’a göre bu konu, “*dili bir bakışta anlaşılabilir, görülebilir bir şekle koyma çabası, gayreti*”dir ve “*dil değişikliğini tahrik edici kuvvetler*” arasında değerlendirilebilir⁶.

Aynı gösterence dile getirilen çeşitli içerikler ortak bir anlam eksenine dayanır. Örneğin, çokanlamlı baş’ın tüm kullanımlarında karşılaşılan ortaklık eksenini “üst ya da önde bulunan” anlambirimcik demeti oluşturur⁷. Çok anlamlılığı doğuran etkenlerin başında aktarmalar gelmektedir. Aktarma⁸, bir kavramı, bir nesneyi anlatmak için başka bir kavramın veya nesnenin adını kullanma biçiminde tanımlanabilir. Yeni nesneyi bir adla karşılamak için, mevcut kelimeler arasından aktarma yolunun seçileceği durumda, aktarılacak kelimenin geçmişi ve sözcüğü içindeki işlevselliği öne çıkar. Geçmişi olan kelime, çok eskiden beri, belki de o dilin doğuşundan itibaren kullanılan ve işlevini her zaman koruyan kelimedir. Böyle kelimeler, dilbilimde *temel kelimeler* başlığı altında değerlendirilmektedir. Yukarıdaki örnekte geçen *ağz* kelimesi de bir organ adı olarak Türkçenin temel kelimeleri arasında yer almaktadır. Dolayısıyla dilde kullanım bakımından işlevselliğiyle karşımıza çıkan bir organ adı olarak *ağz* kelimesi, klarnetin, biçim ve işlev olarak bağdaştırılan bir parçasını ifade etmede çok rahat bir tercih unsuru olabilmektedir.

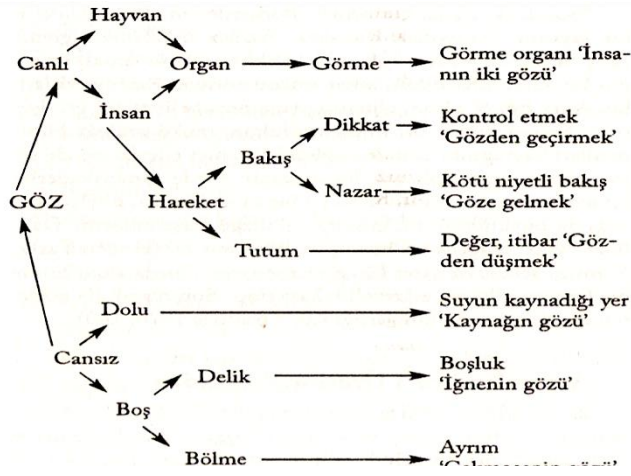
Esasında, “klarnetin ağzı” örneğiyle ifade edilmeye çalışılan adlandırma yolunun işleyişi üzerine görüşler, işleyişin birebir bu şekilde geliştiğini göstermez. Çünkü nesne ile başka bir kavramı karşılayan adı bağdaştırmadaki zihin faaliyeti, bugünkü bilgilerle deneye tabi tutulamayacak derecede hızlı işlemektedir. Bu konu, Başkan tarafından “Göz kelimesinin anlam dökümü”nün verildiği tabloya, Aksan tarafından yöneltilen eleştiriyi hatırlatmaktadır.

⁶ Necip Üçok, Genel Dilbilim, Multilingual, İstanbul, 2004, s. 77.

⁷ Berke Vardar, Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri, Multilingual, İstanbul, 2001, s. 135.

⁸ Çalışma esnasında, araştırmacıların bu konuyu açıklarken *deyim aktarması, eğretileme, istiare ve metafor* terimlerini bazen aynı anlamda, bazen de farklı anlamlarda kullanması dikkatimizi çekti. Örneğin Doğan Aksan, ATA, s.123’de *deyim aktarması (istiare, metafor)*, Berke Vardar, ADTS, s. 89’da *eğretileme (metafor)*, Zeynel Kıran ve Ayşe Kıran, DG, s.350’de *deyim aktarması (eğretileme, istiare ya da metafor)*, Nesrin Bayraktar, DB, s.171’de *deyim aktarması (metafor)*, Mehmet Aydın, DEK, s. 88’de *deyim aktarması (eğretileme, istiare)*, Osman Toklu, DG, s.97’de *eğretileme (deyim aktarması, istiare, metafor)*. Bu terimleri tartışan ve birbirinden ayıran kaynaklar için bk. Nizamettin Uğur, Anlambilim, s.167-236 ve George Lakoff ve Mark Johnson, Metaforlar, s.12-14’de çevirenin görüşleri.

Turkish Studies

9

Aksan'a göre, kelimenin, değişik kapsamlarda, ilgi ögesi aracıyla farklı kavramları yansıtmayı sağlayan işlemin gösterildiği düzenlemede olduğu gibi, belli bir doğrultuda, belli noktalardan çıkışla gerçekleştiğini ileri sürebilmek zordur. Çünkü çağdaş bilim, zihnin işleyişini ve bu bağdaştırmayı sağlayışını ayrıntılarıyla açıklayacak kadar ilerlememiştir¹⁰. Bu tablo, temelde görme organı olan gözün, bağdaştırma yoluyla nasıl yeni anlamlar kazandığını izah etme çabasıdır dolayısıyla önemli bir teşebbüstür.

Bu çalışmada, kesin olarak belirlenmesi güç olan anlam nesne ilişkilendirmelerine girilmeden dilin temel kelimelerinden sayılan organ adlarının Türkçede, nesnelere adlandırılmasında hangi özellikleriyle değerlendirildiğinin genel olarak bir tasnifi denenecektir:

1. Adlandırmada Biçim Bakımından Bağdaştırma Kurulması:

Buna göre adlandırılacak nesne ile organ adı arasında biçimsel bir bağdaştırma gerçekleşir:

- ince belli bardak : İnsan belinin biçim olarak inceliğinin bardağın daralan kısmıyla bağdaştırılması.
- boğazlı kazak : Kazakta insan boğazına karşılık gelen dar kısım.
- jant damağı : Jantın lastiğe oturduğu kısım itibariyle oyuk olduğu için organ olan damakla biçimsel bağdaştırma kurulması.
- borunun dirseği : TS dirsek 4'teki "Boruların doğrultusunu değiştirmekte kullanılan bağlantı parçası"nın insan dirseğinin bükülmüş biçimiyle bağdaştırılması.
- çatı dirseği : Çatı suyunu tahliye eden oluğun köşeli modeli.
- çarkın dişleri : TS diş 2. "Çark, testere, tarak vb. çentikli şeylerdeki çıkıntuların her biri" biçim bakımından insan dişleriyle bağdaştırılır.
- çatalın dişi : TS diş 2.
- tırnığın dişi : TS diş 2.
- göbekli vida : Ortası şişkince olan vidanın biçimsel olarak insan göbeğiyle bağdaştırılması.

⁹ Özcan Başkan, Lengüistik Metodu, Multilingual Yayınları, İstanbul 2003, s. 134.

¹⁰ Doğan Aksan, Anlam Bilimi ve Türk Anlambilimi, A.Ü.D.T.C.F. Yay., Ankara 1978, s. 69.

iğnenin gözü	: TS göz 6. “ <i>Delik, boşluk.</i> ” Bu örnekte gözün, yuvasıyla birlikte algılanmasına bağlı olarak biçimsel bağdaştırma kurulur.
ocağın gözü	: TS göz 12. “ <i>Bölüm, hane.</i> ”
sıranın gözü	: TS göz 12.
baca kaşı	: TS kaş 2. Bir şöminenin, ocağın üstündeki taş veya taştan raf.
tampon kaşı	: TS kaş 2. Kemerli ve çıkıntılı şey veya yer.
far kaşı	: Bu örnekte otomobil farının <i>görme organı</i> olan <i>göz</i> ile bağdaştırıldığı ve far üzerine, görünümü güzelleştirmek için yerleştirilen parçanın da doğal olarak <i>kaş</i> ile adlandırıldığı görülmektedir.
yüzük kaşı	: TS kaş 2. Yüzüğün üstüne gelen ve genellikle taşla süslenerek ya da metalin farklı uygulanmasıyla dikkat çekici hale getirilen kısım.
semer kaşı	: TS kaş 4. “ <i>Eyerin ön ve arkasındaki çıkıntılı bölüm.</i> ”
vites kolu	: TS. “ <i>Motorlu taşıtların dişlilerini birbirine geçirmeye yarayan manivela.</i> ”
bağlama kulağı	: TS kulak 4. “ <i>Telli çalgılarda tel germeye yarayan burğu.</i> ”

2. Adlandırmada İşlev Bakımından Bağdaştırma Kurulması:

Bu durumda, adlandırılacak nesne ile organ adı arasında işlevsel bir bağdaştırma gerçekleşir:

bıçağın ağzı	: TS ağız 7. “ <i>Kesici aletlerin keskin tarafı.</i> ” Bu örnekte ağzın, kesici özelliği olan dişlerle bir bütün olarak algılanması ve bıçağın kesiciliğiyle işlev ilgisinin kurularak adlandırmada kullanılması söz konusudur.
makasın ağzı	: TS ağız 7.
pis su çıkış ağzı	: Teknede güverteden pis su çıkışını sağlayan aksam.
makas dili	: Tren rayının istenen yöne çevrilmesini sağlayan hareketli mekanizma.
düven dişi	: Harmanda, ekinlerin sapı ve tanelerini ayırmak için kullanılan düvenin altına, dikine çakılan keskin taş. Kesicilik bakımından işlevsel bağdaştırma kurulmuştur.
uydu alıcısının gözü	: Kumanda ile alıcı arasındaki elektronik iletişimi kuran mekanizma.
alarm gözü	: Otomobillerde elektronik algılayıcı.
lastik topuğu	: Topukların, insanın daha sağlam durmasına yardımcı olduğu düşünülürse lastik topuğu da lastiğin janta iyi oturmasını sağladığı için aralarında işlevsel bağdaştırma kurulabilir.

3. Adlandırmada Konum Bakımından Bağdaştırma Kurulması:

Bu durumda, adlandırılacak eşya, araç, alet ve bu nesnelere ilişkilendirilecek kelimeyi karşılayan organların vücudun neresinde bulunduğu önemlidir.

çamurluk ağzı	: Otomobilde genellikle görünümü güzelleştirmek amacıyla çamurluğun kenarına takılan parça. Burada parçanın biçim olarak ağıza benzediği düşünülebilir. Ancak nesneyi, çamurluk boşluğunun kenarına takılan parça olması dolayısıyla, <i>kenar</i> kavramıyla bağdaştırmak doğru olacaktır.
---------------	---

	Otomobil tekerleksiz düşünülduğünde çamurluğun altı ağız boşluğuna benzetilebilir ve ağız da bu boşluğun kenarıyla bağdaştırılabilir.
pike ağzı	: Pikenin süslemeli kenarı.
baca başı	: TS. “ <i>Ocağın üstündeki raf.</i> ” Yukarıda geçen “baca kaşı” örneği de hatırlanırsa aynı nesnede biçim itibariyle algılamanın <i>kaş</i> kavramıyla, konum itibariyle algılamanın ise <i>baş</i> kavramıyla bağdaştırmaya sebep olduğu görülecektir.
yatağın başı	: TS baş 7. “ <i>Bir şeyin uçlarından biri.</i> ”
geminin beli	: TS bel 5. “ <i>Geminin orta bölümü.</i> ”
makas göbeği	: İki tren rayının ortasındaki, birinden diğerine geçişi sağlayan kısım.
geminin kığı	: TS kık 2. “ <i>Deniz teknelerinde art taraf.</i> ”
bıçağın sırtı	: TS sırt 3. “ <i>Kesici araçların kesmeyen tarafı.</i> ”
tırpan topuğu	: Tırpanın kesici sapına oturtulan ucu.
raspanın yanağı	: Demir tahta yüzeylerdeki pürüzleri gidermeye yarayan aletin her iki kenarı.
yastık yüzü	: TS yüz 5. “ <i>Bir şeyin görünen bölümünde kullanılan kumaş.</i> ” Başta alın, yüz, göz, burun, ağız, yanak ve çenenin bulunduğu ön bölüm ile eşyanın görünen bölümünde kullanılan kumaş arasında bağdaştırma kurulmuştur.

4. Adlandırmada Hem Biçim Hem İşlev Bakımından Bağdaştırma Kurulması:

bidonun ağzı	: TS ağız 3. “ <i>kapların veya içi boş şeylerin açık tarafı.</i> ” Burada, insan aklının, <i>ağız</i> kelimesini, içi boş olması yönüyle biçim bakımından; istenildiğinde açılıp kapanabilmesi ve içine nesne alabilmesi yönüyle de işlev bakımından bidonun bir parçasına aktardığı görülmektedir.
çantanın ağzı	: TS ağız 3.
çuvalın ağzı	: TS ağız 3.
fırının ağzı	: TS ağız 3.
kadehin ağzı	: TS ağız 3.
kavanoz ağzı	: TS ağız 3.
kesenin ağzı	: TS ağız 3.
klarnet ağzı	: Klarnetin bu parçası, biçim olarak, uç tarafıyla; işlev olarak, ses çıkartmaya yaraması bakımından <i>ağız</i> ile bağdaştırılabilir.
şişenin ağzı	: TS ağız 3.
tencere ağzı	: TS ağız 3.
torba ağzı	: TS ağız 3.
masanın ayağı	: TS ayak 3. “ <i>Birtakım şeylerin yerden yüksekçe durmasını sağlayan dayak, destek veya bunlardan her biri.</i> ”
sandalye bacağı	: TS bacak 3.

Turkish Studies

- kilidin dili : TS dil 5. “*Birçok aletin uzun, yassı ve çoğu hareketli bölümleri.*” Bu örnekteki uzunluk ve yassılık biçimsel olarak, hareketlilik ise işlevsel olarak tat alma organı olan *dil* ile bağdaştırılabilir.
- matkap dudağı : Matkapta dudağın iki tarafı gibi açılıp kapanabilen ve içine uç takılan kısım.
- torpido gözü : Bu örnekte, gözün, içinde bulunduğu yuva ile birlikte algılanması söz konusudur. Ayrıca göz kapağının kapatıcı, koruyucu özelliği de etkilidir.

5. Adlandırmada Hem Biçim Hem Konum Bakımından Bağdaştırma Kurulması:

- namlu ağzı : Biçimsel olarak içi boş olan tüfek borusunun açık tarafını göstermesi, konum olarak ise tüfeğin başı diyebileceğimiz uç kısmında olması bakımından organ olan *ağızla* bağdaştırılabilir.
- ayakkabı burnu : TS burun 2. “*Bazı şeylerin ön ve sivri bölümü.*” Buradaki sivrilik, biçime; önlük ise konuma işaret eder.
- çorabın burnu : TS burun 2.
- geminin burnu : TS burun 2.
- uçanın burnu : TS burun 2.
- dantel göbeği : TS göbek 5. “*Bahçe, halı, tavan, tepsi vb. süslü şeylerin ortalarındaki biçim.*” Tanımdaki *orta* kelimesi konum bakımından bağdaştırmaya işaret eder. Bu nesnelere ortasında genellikle yuvarlak şekiller vardır ve bu bakımdan vücutla ilgili olan *göbek* kelimesiyle biçimsel bağdaştırma da gerçekleşir.
- direksiyon göbeği : TS göbek 5. Direksiyon simidinin ortasında, şişkin ve çoğu zaman yuvarlak olabilen aksamdır.
- halı göbeği : TS göbek 5.
- jant göbeği : TS göbek 5.
- pervane göbeği : TS göbek 5.
- tavan göbeği : TS göbek 5.
- baca kulağı : TS. “*Ocağın iki yanında taştan yapılmış ufak raf.*” Oyukluk, organ olan *kulak* ile biçimsel bağdaştırmayı, ocağın iki yanında oluşuysa, konumsal bağdaştırmayı kurmaktadır.
- lastik omuzu : Lastiğin tabanı ile yanağının birleştiği her iki tarafta bulunan bu kısım biçim ve konum bağdaştırmasıyla adlandırılır.
- ayakkabı topuğu : TS topuk 1. “*Ayağın yuvarlakça olan alt bölümü.*” Kanaatimizce burada “arkada olan” ifadesi de kullanılmalıydı. Bu da topuğun konum bakımından bağdaştırılmasıyla ilgilidir.
- lastik yanağı : TS yanak 2. Lastiğin topuğu ve omzu arasında kalan iki taraflı bölgedir. Bu bakımdan biçimsel bağdaştırma kurulur. Ayrıca lastiğin iki yanında bulunan bu bölgedeki şişkinlik yanağa biçim bakımından da benzetilebilir.

Sonuç:

Sıralanan örneklerin sayısı Türkçenin, organ adlarını aktarma yoluyla nesne adlandırmasına gittiği örneklerdeki toplam sayının çok küçük bir bölümüdür. Ancak, bu sınırlı sayıda örnek, tasnifteki sınıfları oluşturan malzemenin birbirine nispetinin, genele dair yorum yapmaya engel olmayacağı kanaatini vermektedir.

Buna göre,

a. Türkçe, organ adları ile nesnelere arasındaki adlandırmaya yönelik bağdaştırma veya ilgi kurma esnasında, ya biçimi ya işlevi ya konumu ya da hem biçimi ve işlevi, hem biçimi ve konumu dikkate almaktadır.

b. Tespit edilen 69 örnekten 19'u biçimsel, 8'i işlevsel, 11'i konumsal; 16'sı hem biçimsel hem işlevsel, 15'i hem biçimsel hem konumsal bağdaştırmaya dayanmaktadır. Buna göre organ adlarının nesnelere ilişkilendirilmesinde öncelikle biçimin dikkate alındığı görülmektedir. Konum ve işlev ikincil özellikler olarak yer almaktadır.

c. Organ adlarından nesnelere ad yapmak üzere en çok baş ve başta bulunan organlarla ilgili kelimeler seçilmiştir. Bu durum, insanın dış dünyayı algılamasında çok önemli yerleri olan beş duyu organından dördünün başta bulunmasıyla açıklanabilir.

Aynı zamanda organ adlarına nesnelere adlandırmak için bu kadar çok başvurulması, insanın dünya algısında "kendi" merkezli bir teşbihin olduğunu göstermektedir.

d. Çalışma esnasında, tespit edilen kelimelerin bir kısmı terim olarak kullanıldığı, bir kısmı da sadece halk ağzında yaşadığı için sözlükte bazı kavramlara karşılık bulunamadı. Bu şekilde tespit edilen anlamlar, sözlüğe katkı olarak şöyle sıralanabilir:

ağz	: Teknelerde tahliye mekanizması: <i>pis su çıkış ağzı</i> .
bel	: Birtakım nesnelere geneline göre kavramaya müsait daha ince bölümü: <i>ince belli bardak</i> .
boğaz	: Giyside boğaza rastlayan bölüm: <i>boğazlı kazak</i> . (Dirsek maddesinde kelimenin üçüncü anlamı olarak " <i>giysi kolunda dirseğe rastlayan bölüm</i> " verilmişken, boğaz maddesinde, belirttiğimiz anlam verilmemiştir.)
damak	: Jantın lastiğe oturduğu kısım.
dil	: Tren rayının istenen yöne çevrilmesini sağlayan hareketli mekanizma. <i>Makas dili</i> .
dudak	: Bazı aletlerde genişleyip içine parça takılabilen kısım: <i>matkap dudağı</i> .
göbek	: Pervanelerin dönmesini sağlayan parça.
göz	: Elektronik algılayıcı, sensör: <i>uydu alıcısının gözü</i> .
kaş	: Otomobillerde far camının üstüne takılan parça.
topuk	: Lastiğin janta oturduğu kısım.

KISALTMALAR:

TS : : Türkçe Sözlük

TS dirsek 4. : **Türkçe Sözlükte “dirsek” kelimesinin dördüncü anlamı.**

KAYNAKÇA

AKSAN Doğan, Anlambilimi ve Türk Anlambilimi, A.Ü.D.T.C.F. Yayınları: 217, Ankara 1978.

AKSAN Doğan, Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim, TDK Yayınları: 439, Ankara 2000.

AKSAN Doğan, Türkçenin Sözvarlığı, Engin Yayınevi, Ankara 1996.

AYDIN Mehmet, Dilbilim El Kitabı, 3F Yayınevi, İstanbul, 2007.

BAŞKAN Özcan, Lengüistik Metodu, Multilingual Yayınları, İstanbul 2003.

BAYRAKTAR Nesrin, Dil Bilimi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2006

COŞAR Asiye Mevhibe, “Bir Adlandırma Ögesi Olarak Organ Adları”, Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/4 Summer 2008.

DOERFER Gerhard, “Temel Sözcükler ve Altay Dilleri Sorunu”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1980-1981, TDK Yayınları, Ankara 1983.

DOĞAN Levent, “Türk Dilinde Organ Adları Üzerine Bir İnceleme: Ana ve Ara Temel Kelimeler”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(1), s. 142-163, 2005.

GUIRAUD Pierre, Anlambilim, Çev.: Berke Vardar, Multilingual, İstanbul 1999.

KIRAN Zeynel ve KIRAN Ayşe (Eziler), Dilbilime Giriş, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2006.

LAKOFF George ve JOHNSON Mark, Metaforlar / Hayat, Anlam ve Dil, Çev.: Gökhan Yavuz Demir, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2005.

TOKLU Osman, Dilbilime Giriş, Akçağ Yayınları: 487, Ankara 2003.

Türkçe Sözlük, TDK Yay., Ankara 2005.

UĞUR Nizamettin, Anlambilim, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2007.

ÜÇÖK Necip, Genel Dilbilim, Multilingual, İstanbul 2004.

VARDAR Berke, Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Multilingual Yayınları, İstanbul 2002.

VARDAR Berke, Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri, Multilingual, İstanbul 2001.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/2 Spring 2011